

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Παρατηρήσεις τίνες εις Συμεών Θεσσαλονίκης:
διατάξεις ακριβής της εορτής του Αγίου Δημητρίου

Σ. Πελεκανίδης

doi: [10.12681/makedonika.674](https://doi.org/10.12681/makedonika.674)

Copyright © 2014, Σ. Πελεκανίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πελεκανίδης Σ. (1960). Παρατηρήσεις τίνες εις Συμεών Θεσσαλονίκης: διατάξεις ακριβής της εορτής του Αγίου Δημητρίου. *Μακεδονικά*, 4(1), 410-415. <https://doi.org/10.12681/makedonika.674>

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΕΙΣ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
«ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ»

Ὁ κ. Β. Λαούρδας ἐξέδωκεν ἐσχάτως εἰς τὸ περιοδικὸν «Γρηγόριος Παλαμάς», ἔτος ΛΘ', 1956, 328 κ.έ., ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2047 κώδ. τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν τὴν «Διάταξιν ἀκριβῆ τῆς εορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου», γραφείσαν ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπείας τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, πιθανώτατα ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Συμεῶν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1419 καὶ 1429.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ κειμένου τούτου εἶναι προφανής, ἡ δὲ ἔκδοσις του ἀξία ἰδιαίτερας ἐξάρσεως, διότι συμπληροῖ ὅσα ἀλλαχοῦ σχετικῶς πρὸς τὰς ἀκολουθίας, τὴν λιτανείαν καὶ τὰς τελετὰς ἐκτός καὶ ἐντός τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κατὰ τὴν εορτὴν αὐτοῦ περιγράφονται.

Ἐπὶ δύο σημείων τῆς «Διατάξεως» ἐπιθυμῶ νὰ παρατηρήσω ὀλίγα τινά, τὰ ὁποῖα ἔχω τὴν γνώμην ὅτι συμβάλλουν εἰς τὴν λύσιν προβλημάτων, μὴ εἰσέτι ἐπαρκῶς διαλευκαθέντων.

I) Σχετικῶς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Καταφυγῆς καὶ

II) Σχετικῶς πρὸς τὴν «περίοδον», τὴν τελουμένην ἐντός τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

I

Ἦδη εὐρίσκει δικαίωσιν ἡ γνώμη τοῦ Ἄνδρ. Ξυγγοπούλου, ὅτι «Καταφυγή» εἶναι ἐπωνύμιον τῆς Θεοτόκου καὶ κατὰ προέκτασιν ἐπωνύμιον ἐκκλησίας, ἀφιερωμένης εἰς τὴν Θεοτόκον, παρὰ τὰ περὶ τοῦ ἀντιθέτου παλαιότερον καὶ τελευταίως διατυπωθέντα (Πβλ. Ἄ ν δ. Ξ υ γ γ ο π ο ὑ λ ο υ, Συμβολαὶ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949 (Ἐκδοσις Ἑταιρείας Μακεδ. Σπουδῶν), ἔνθα καὶ πᾶσα ἡ σχετικὴ πρὸς τὸ θέμα βιβλιογραφία, A. G r a b a r, Martyrium, Paris 1946, I, 451, Γ, καὶ M. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1952, 52 κ.έ., Δ η μ. Ε ὕ α γ γ ε λ ί δ η, Ἡ Παναγία τῶν Χαλκῶν, Θεσσαλονίκη 1954, 5 (Ἐκδοσις τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τῆς Βυζαντινῆς Μακεδονίας ἀρ. 4), Ἄ ν δ. Ξ υ γ γ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ Καταφυγή, Ἑλληνικά, 13, 1954, 331 - 336, Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἑλληνικά, 14, 1955, 158 - 160).

Ἦδη ὁμως ἐκ τοῦ κειμένου τῆς «Διατάξεως» προβάλλουν σημεῖά τινα τοῦ ζητήματος, τὰ ὁποῖα ἔτι μᾶλλον περιπλέκονται· συγκεκριμένως : α) ποία ἦτο ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Καταφυγῆς, ἔνθα ἐγίνετο ἡ πολυπληθὴς συνάθροισις, ἡ περιγραφομένη εἰς τὴν «Διάταξιν», καὶ πόθεν ἐξεκίνει ἡ λιτανεία, ἡ κατευθυνομένη πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ β) διατί ὁ Συμεὼν ἀποσιωπᾷ τὴν Ἀχειροποίητον, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος († 1383) ἐξεφώνησε τὸν περίφημον λόγον, ἔνθα καὶ ἡ περιγραφή τῆς βασιλικῆς, ἐξ ἧς ἐξεκίνει κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς καὶ ἡ πομπή.

Ὡς παρατήρησεν ἤδη καὶ ὁ Β. Λαούρδας (ἐνθ' ἀν. σελ. 335), ὁ Συμεὼν οὐδόλως ἀναφέρει τὴν Ἀχειροποίητον, ἧτις, ὡς γνωστόν, ἦτο στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῶν προεορτίων τελετῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἡ αἰτιολογία ὁμως τῆς παρατηρήσεως, ὅτι «προφανῶς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Συμεὼν ἡ εορτὴ εἶχεν ὑποστῆ μερικὰς μεταρρυθμίσεις, ἐνδεχομένως ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον, παραλειφθείσης ἰδίως τῆς σταθμεύσεως ἐν τῇ Ἀχειροποίητῳ» δὲν εἶναι, νομίζω, ἀρκούντως τεκμηριωμένη, συγκρούεται δὲ πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπικεφαλίδος τῆς «Διατάξεως», ἧτις ρητῶς χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς «ἀρχαίαν οὖσαν». Ἐξ ἄλλου, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ «Παναγία ἡ Καταφυγή» ἦτο ἄλλη ἐκκλησία ἀπὸ τὴν Ἀχειροποίητον, τότε ἀνακύπτουν πολλὰ ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα δύσκολον εἶναι νὰ δοθῇ ἱκανοποιῶσα ἀπάντησις :

1. Δεδομένον ὅτι ὁ ναὸς τῆς Καταφυγῆς, διὰ τὰ δύναται νὰ περιλάβῃ τόσον πλῆθος κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, μετεχόντων κατὰ τὸ τυπικὸν ἐνεργῶς εἰς τὴν εορτήν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο ἰσομεγέθης περίπου πρὸς τὸν τῆς Ἀχειροποίητου, ἄπορον εἶναι διατί μία τοιούτων διαστάσεων καὶ τοσαύτης σημασίας ἐκκλησία δὲν κατονομάζεται μετὰ τῶν κυρίων, τῶν καθολικῶν ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναφέρεται δὲ παρεμπιπτόντως καὶ ἐξ ἀφορμῆς μόνον τῆς ἀπαξ τοῦ ἔτους λαμβανούσης χώραν λιτανείας.

2. Ποῖος ὁ λόγος νὰ ἐγκαταλείπεται ἡ «Καταφυγή», οὕσα ἐπίσης μέγας ναὸς, καὶ νὰ ἐκφωνῆται ὁ πανηγυρικὸς τῆς εορτῆς εἰς τὴν Ἀχειροποίητον, ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον περὶ σταθμεύσεως τῆς πομπῆς ;

3. Διατί νὰ ἐξαίρηται πρὸς τούτοις τὸ ἀρχιτεκτονικὸν κάλλος καὶ μεγαλεῖον τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀναφέρονται μάλιστα αἱ εἰς αὐτὴν φυλασσόμεναι εἰκόνες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου;

4. Καὶ τῆς Παναγίας μὲν ἡ εἰκὼν φυσικὸν ἦτο νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῇ. Ἀλλὰ ἐκ ποίας ἀφορμῆς καὶ διὰ τίνα λόγον συνελατρευέτο εἰς τὴν Ἀχειροποίητον καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὅχι μόνον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς κυριωνύμου τοῦ Ἁγίου ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ κατὰ Παρασκευὴν ἐκάστης ἑβδομάδος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀρμενόπουλος (πβλ. Ἄ ν δ. Ξ υ γ γ ό π ο υ λ ο ν, Συμβολαὶ 19, τ ο ὖ α ὗ τ ο ὕ, Αἱ περὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰδήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, ἐν τόμ. Κωνστ. Ἀρμενοπούλου,

ἐπὶ τῇ ἑξακοσιοστῇ ἐπετείῳ τῆς Ἑξαβίβλου αὐτοῦ, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, τόμ. 5', 24), ἀφοῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Ναὸς τοῦ Πολιούχου καὶ ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν προσκύνημα;

5. Ἐὰν δὲν συνεδέετο σοβαρὸν τι, ἔστω καὶ κατὰ πίστιν, γεγονός τῆς ζωῆς ἢ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου, πῶς ἐξηγεῖται ἢ ἐν τῇ Ἀχειροποιήτῳ φύλαξις θαυματουργοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰκόνας, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σταυρακίου; (Πβλ. Ο. T a f r a l i, Topographie de Thessalonique, 162 σημ. 1).

Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι πάντα τὰ ἀνωτέρω, καὶ ἰδιαίτερός αἱ μαρτυρίαι τοῦ Σταυρακίου καὶ τοῦ Ἀρμενοπούλου, τώρα, ὅτε ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὰς πληροφορίας τῆς «Διατάξεως» καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς νεωτέρας ἀρχαιολογικὰς περὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου παρατηρήσεις, μᾶς κατευθύνουν πλησιέστερον πρὸς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος.

Τὸ ἔτος 1949 κατὰ τὰς ἐκχωματώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν περὶ τὴν βασιλικὴν τῆς Ἀχειροποιήτου, ἀπεκαλύφθησαν βορείως τοῦ κτηρίου τὰ θεμέλια καὶ τὸ δάπεδον ἰσογείου μεγάλου καὶ πολυτελοῦς οἰκοδομήματος, ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ. Ἀνατολικῶς καὶ ὄπισθεν ἀκριβῶς τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ ἦλθον εἰς φῶς συνεχόμενα μικρὰ τετράγωνα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς ὑψηλὴν καὶ πλατεῖαν στοάν, ἣτις ἐν ἀρχῇ κατευθυνομένη ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐκάμπτετο ἀποτόμως εἰς ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Νότον καὶ ἐσυνεχίζετο καὶ πέραν τοῦ σημερινοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου. Τότε δυστυχῶς τεχνικαὶ ἀνάγκαι ἐπέβαλον, ὡς μὴ ὄφειλε, τὴν μερικὴν καταστροφὴν τῆς στοᾶς, ἣτις παραμένει σήμερον ἀπὸ τοῦ προαναφερθέντος ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ ἐκείθεν κάτωθεν τῆς ὁδοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου μὲ κατευθύνσιν πρὸς Νότον, πρὸς τὴν λεγομένην Ἐγνατίαν ὁδόν, τὴν Λεωφόρον τῶν Βυζαντινῶν.

Τὰ ἀνευρεθέντα ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς κτίσματα καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ κατὰ τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς Ἀχειροποιήτου παρεκκλήσιον ἐνδεχομένως ἀπετέλουν μέρος τῶν χώρων τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καὶ δὴ καὶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος στοᾶ, εἰς τὴν ὁποίαν πιθανώτατα ἀναφέρεται ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς λέγων: *Στοᾶ τις ἐστὶν ὑπόγειος ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀειπαρθένου καὶ Θεομήτορος, ἧς Καταφυγὴ τὸ ἐπώνυμον ὅθεν ἔσθις ἐστὶν παλαιόν, τῆς τοῦ μεγαλομάρτυρος πανηγύρεως τὴν ἀρχὴν δι' ἔτους ποιεῖσθαι, ἀκαεῖθεν διὰ τῆς Λεωφόρου μεθ' ὕμνων πρὸς αὐτὸν ἀνιόντας ἐνθάδε ταύτην ἀνύειν καὶ εἰς τέλος ἄγειν τὴν εορτήν.*

Ἐπεὶ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ Ἀχειροποιήτος ἦτο ἡ ἐκκλησία, ἐνθα συνηθροοῖοντο πάντες οἱ εἰς τὴν «Διάταξιν» ἀπαριθμούμενοι, ἦτο δηλ. ἡ Καταφυγὴ τοῦ Συμεῶν, μαρτυρεῖ, ἔχω τὴν γνώμην, καὶ ἡ V παράγραφος τοῦ αὐτοῦ τῆς «Διατάξεως» κειμένου. Εἰς τοῦτο διὰ πρώτην φοράν, ἐξ ὧσων τοῦ-

λάχιστον γνωρίζω, ἀναφέρεται ὅτι τὴν εἰκοστὴν πέμπτην Ὀκτωβρίου ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας μετὰ τὸν ἐσπερινόν, ὅστις σημαίνει ταχύτερον διωλῶς πολ-
λάκις... ἡ λιτὴ ἐξέρχεται καὶ ἀπέρχονται οἱ κληρικοὶ μετὰ τοῦ σταυροῦ
ἄχρι τῆς Καταφυγῆς, κατὰ τὴν ὁδὸν ψαλλομένων τῶν κατ' ἦχον ἰδιομέλων
τοῦ Ἁγίου (ἐνθ' ἄν. σελ. 334). Ἐκ τοῦ κειμένου οὐδὲν τὸ θετικὸν ἐξάγε-
ται. Οὐχ ἦτον ὅμως διαφαίνεται ὅτι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας
μέχρι τῆς Καταφυγῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἦτο μεγάλη, διότι καὶ τὰ ψαλλό-
μενα κατὰ τὴν διαδρομὴν ὑπὸ τῶν Ἁγιοσοφιτῶν ἦσαν περιορισμένα τὸν
ἀριθμὸν (Βλ. Μηνιαῖον Ὀκτωβρίου ἔκδ. Βενετίας 1648). Ἐπομένως καὶ
ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἐπανελαμβάνοντο τὰ ἰδιόμελα ταῦτα, ὅπερ ἄηθες, τότε ἡ
ἀπόστασις, ἡ καλυπτομένη ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω ἱμῶν, ἔπρεπε νὰ εἶναι σχετικῶς
μικρά, ὁσονδήποτε ἀργὸς καὶ ἂν ἦτο ὁ ρυθμὸς τῆς πομπῆς. Ἀντιθέτως κατὰ
τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴν Καταφυγὴν εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐ-
ψάλλετο κατὰ τὴν «Διάταξιν» ὁ κανὼν τοῦ Ἁγίου, τοῦθ' ὅπερ προϋποθέ-
τει μακρὰν ἀπόστασιν.

Κατὰ ταῦτα θεωρῶ πολὺ πιθανὸν ὅτι «Καταφυγὴ» εἶναι τὸ ἕτερον
ἐπωνύμιον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου, δεδομένου μάλιστα ὅτι οἱ συγγρα-
φεῖς, οἱ ποιοῦμενοι χρῆσιν τῶν δηλωτικῶν Καταφυγῆ ἢ Ἀχειροποιήτος, προ-
τάσσουσιν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸν αὐτὸν περὶ τῆς Θεοτόκου χαρα-
κτηρισμὸν Ἀειπάρθενος καὶ Θεομήτωρ, Ἀειπάρθενος, Πάναγος καὶ Θεο-
μήτωρ, κλπ. Ἴσως μάλιστα τὸ ἐπωνύμιον Καταφυγῆ νὰ εἶναι καὶ ἀρχαιό-
τερον τοῦ ἐτέρου ἐπωνυμίου Ἀχειροποιήτος. Ἐνηλλάσσοντο δὲ ἐνδεχομένως
τὰ ἐπωνύμια ταῦτα ἀδιακρίτως κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα καὶ εἰς ἄλλας μὲν περι-
πτώσεις (ἀφιερωτήρια ἢ πωλητήρια ἔγγραφα), ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου γίνεται
λόγος περὶ τῆς τελετῆς τῶν προεορτίων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὡς π.χ.
παρ' Ἀρμενοπούλῳ, ὅταν ἀναφέρῃ οὗτος ὅτι ἡ λιτανεῖα ἐξεκινεῖ διὰ τῆς
Λεωφόρου ἐκ τῆς οὐτα λεγομένης Καταφυγῆς. Ἡ ἀπόστασις ἄλλωστε
μεταξὺ τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ τῆς σημερινῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ εἶναι ἐλαχί-
στη, ἐὰν μάλιστα ἡ πομπὴ ἐξήρχετο ἀπὸ τοῦ ναοῦ διὰ τῆς νοτίας ἐξόδου,
τῆς γεινιαιώσουσας ἀμεσώτερον πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφείσαν στοὰν καὶ,
προχωροῦσα πρῶτον κατὰ μῆκος τῆς Λεωφόρου, ἔκλινε κατόπιν πρὸς τὴν
ἄνω πόλιν κατὰ τὴν κάθετον πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

II

Ὁ ἐκδότης, ἀναφερόμενος εἰς τὴν «περίοδον» ἐντὸς τοῦ ναοῦ (ἐνθ' ἄν.
339 κ.ε.), πολὺ προσφυῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει παραλλήλων περιγραφῶν δια-
φόρων ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν τῆς «Βασιλείου Τάξεως» τοῦ Κωνσταντινου
Πορφυρογενήτου καὶ τινος χωρίου τῆς περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονί-
κης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν διηγήσεως τοῦ Μητροπολίτου Εὐσταθίου ἐρημ-

νεύει τὴν σημασίαν τῆς λέξεως «πλαγίας» ὡς δηλώσεως τὰς πλαγίας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος θύρας, τὰς ἀγούσας εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικόν.

Τὸ κείμενον τῆς «Διατάξεως» ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἀπολύσεως δὲ μὴ γενομένης, τοῦ ἀρχιερέως ἠλλαγμένου ὄντος μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱερέων πάντων, γίνεται περίοδος ἐντός τοῦ ναοῦ ἀπὸ τοῦ τάφου κύκλω εἰς τὰς πλαγίας ἐξερχομένων, τοῦ σταυροῦ προηγουμένου καὶ ψαλλομένου τροπαρίου.... Καὶ κυκλοῦντες τὰς πλαγίας εἰσερχονται τὸν ναόν, ἀπὸ τῆς πλαγίας τῆς ἐκ τοῦ ἄμβωνος εἰσερχόμενοι, καὶ κατερχόμενοι τὸν ναὸν προσκυνοῦσι τὸν τάφον.

Ὁρθὴ θὰ ἦτο ἡ ὡς ἄνω ἐρμηνεία τοῦ Λαούρδα, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον αἱ λέξεις καὶ κατερχόμενοι τὸν ναόν. Ὁ εἰς συνήθως ἀναβαθμὸς τοῦ τέμπλου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὸν διατυποῦντα τὴν «Διάταξιν» νὰ ἀναφέρῃ ἐνδεικτικῶς : καὶ κατερχόμενοι τὸν ναόν, διότι τοῦτο προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς ἢ καὶ τῶν δύο ἀναβαθμῶν. Ἐπομένως αἱ πλάγαι, μολοντί σαφῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἶναι ἡ ἔννοιά των εἰς τὴν «Βασιλείον Τάξιν», δὲν νοοῦνται ἐνταῦθα αἱ πλάγαι θύραι τοῦ Ἁγίου Βήματος, ἀλλὰ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦ ἰδιόμορφου τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς λέξεις κατερχόμενοι τὸν ναόν, πρέπει ἀλλαχού νὰ ἀναζητηθοῦν.

Τὸ χωρίον τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, τὸ παρατιθέμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς «Διατάξεως» λέγει : *Καὶ στε ἡμεῖς μὲν ἐν τῷ τοῦ μεγάλου μυροβλήτου ναῷ ὕμνους ἱεροῦς ἐτελοῦμεν, περιῶτάμενοι τὸν περιώνυμον ἐλεήμονα, οἱ δὲ ἐν ταῖς πλαγαῖς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τὰ ἑαυτῶν ἐτέλλον ἀντιφωνοῦντες ἡμῖν.* Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται ὅτι αἱ πλάγαι τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἦσαν χώροι ἀναπεπταμένοι, ὅπου εἶχον συναθροισθῆ οἱ Νορμανδοί, προσπαθοῦντες διὰ παντοίων μέσων καὶ ἰδίως ψάλλοντες, ἡ μᾶλλον κραυγάζοντες, νὰ καλύψουν τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, περὶ τὸ κιβώριον ἱσταμένων, ψαλλόμενα.

Προφανῶς πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ ναοῦ δύο εὐρέων ὀρθογωνίων χώρων, οἵτινες ἐπικοινωνοῦν μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ ἑλευθέρως καὶ διὰ τεσσάρων τοῦλάχιστον ἀναβαθμῶν. Ἐπικοινωνοῦν δ' ἅμα οὗτοι μετὰ τοῦ ἐκατέρωθεν περιφράκτου Ἱεροῦ Βήματος διὰ θυρῶν, ὧν ἡ μὲν ἄγουσα πρὸς τὸν βορρ. χῶρον ἔφερε ὀλιγωτέρας βαθμίδας, ἡ δὲ πρὸς τὸν νότον ἦτο ἄνευ βαθμίδων (βλ. Γ. καὶ Μ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1953, 117 καὶ 173 κέ.).

Ἐξ ἄλλου ὁ Τιμαρίων περιγράφων τὴν τελετὴν ἐν τῷ ναῷ κατὰ τὴν εορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου λέγει μεταξὺ ἄλλων : *Τότε γοῦν τῶν κατὰ τὴν εορτὴν μᾶλλον ἠκριβωμένων (οἷα τούτους σχόντων τοὺς θεωρούς) ψαλμοδία θειοτέρα τις ἐξηκούετο, ρυθμῶ καὶ τάξει καὶ ἀμοιβῇ ἐντέχνω ποιηλομένη πρὸς τὸ χαριέστερον.* Ἦν δὲ οὐκ ἀνδρῶν μόνον ὕμνος ἀνα-

πεμπόμενος ἀλλὰ δὴ καὶ γυναῖκες δοῖαι καὶ μονάζουσαι περὶ τὸ πτερύγιον εὐώνυμά που τοῦ Ἱεροῦ, πρὸς δύο χοροὺς ἀντιφώνους διαιρεθεῖσαι, καὶ αὐταὶ τὸ δοῖον ἀπεδίδον τῷ μάρτυρι.

Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ συναχθῇ ἀσφαλῶς ὅτι αἱ πλάγαι τῆς «Διατάξεως» εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς «πλαγίας» τοῦ Εὐσταθίου, καὶ δὲν δύναται νὰ νοηθοῦν αὐταὶ ὡς θύραι, ἀλλ' ὡς χῶροι περιλαμβάνοντες ἀρκετὸν ἀριθμὸν ἀνθρώπων. Αἱ πλάγαι δὲ τοῦ Εὐσταθίου ἀναμφιβόλως εἶναι ταυτόσημοι πρὸς τὸ πτερύγιον τοῦ Τιμαρίωνος, τὸ ὁποῖον, εὐώνυμά που τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, ὡς εἶδομεν, εὐρισκόμενον, ἐχρησίμευεν ὡς χῶρος τῶν ψαλτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν ὡς ἑξῆς τὴν «περίοδον» τοῦ Συμεὼν: Ἡ πομπὴ ἐξεκίνει ἐκ τοῦ ἑξαγωνικοῦ Κιβωρίου, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους· διὰ τοῦ νοτίου κλίτους κατηνθύνετο εἰς τὸ νότιον πτερύγιον καὶ διὰ τῆς εἰσόδου τοῦ διαφράγματος εἰσῆρχετο εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα, ἔνθα κυκλοῦσα τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἐξήρχετο διὰ τοῦ ἐτέρου διαφράγματος εἰς τὸ βόρειον πτερύγιον, κατήρχετο τὰς τέσσαρας κλίμακας αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ βορείου κλίτους κατέληγεν εἰς τὸν τάφον—ἑξαγωνικὸν κιβώριον πρὸς προσκύνησιν.

Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, νομίζω, ὅτι καὶ πραγματικὴ περίοδος ἐν τῷ ναῷ ἐγένετο καὶ αἱ πλάγαι ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸ μέγα πλῆθος τῶν κληρικῶν, ἡ δὲ φράσις *κατερχόμενοι τὸν ναὸν* ἀνευρίσκει τὴν ὀρθὴν τῆς ἔννοιαν.